

DE AFRIKAANSE ROMAN EN DE WESTERSE LEZER.
PROBLEEMSCHEETS EN GEVALSTUDIE

Julien VERMEULEN
Bellegemkerkdreef 14
B-8540 Kortrijk-Bellegem

SUMMARY

African literature, like any other literature remote in space or time, can be approached in two different ways. We can read it from our own point of view and try to appreciate it with our own literary standards. We can also try to read it as it was experienced and appreciated by its immediate audience, which means by the African public at the time of publication.

Reactions given by a group of Dutch-speaking readers on a novel by E. Dongala clearly illustrate that the second approach is hardly achievable, however attractive it may seem. So we have to accept that every reading of an African literary work implies a serious degree of creative treason.

KEYWORDS : Literary reception, literary criticism,
African literature in French, E. Dongala

Facetten van het probleem

Samen met de hernieuwde aandacht voor de sociale context waarin de roman als genre functioneert, is ook de rol van de lezer in de jongste literatuurwetenschappelijke publikaties erg centraal gaan staan. In deze optiek wordt het literaire boek niet langer als af beschouwd wanneer het de uitgeverij

verlaat. Integendeel : dan pas komt de lezer op de voorgrond die in een eigen creatief proces de draden opneemt die de schrijver aanbiedt en ze tot een eigen artistiek patroon verweeft. De verschuiving van de werk-immanente literatuur-benadering, zoals die in het structuralisme de close-reading en de tekstlinguïstiek beoefend wordt, naar de verscheidene vormen van receptiestudie impliceert een grotere aandacht voor het subjectieve element bij de interpretatie van een literair werk. Een subjectiviteit die ook in de evaluatie van een boek sterker gaat doorwegen. Deze vooropstelling lijkt op het intrappen van een open deur. Het lijkt immers evident dat iedere kunstvorm pas tot kunst wordt in de persoonlijke beleving van wie contact opneemt met deze kunst. En toch lijkt het ons nodig deze subjectieve vrijheid van de lezer even speciaal te moeten beklemtonen. Te vaak immers gebeurt het dat de lezer door een of andere vorm van literatuurkritiek in een bepaald leespatroon gedwongen wordt en zich omringd ziet door kritische tenoren die aan een zeer beperkte literatuurselectie het etiket "top class - handle with care" geven. Met het resultaat dat veel andere publikaties niet waard bevonden worden erop in te zoomen. Een lot dat ook de Afrikaanse literatuur op de westerse leesmarkt lang beschoren was. Anderzijds is het ook zo dat veel Afrikaanse schrijvers alarmerende reacties geven op iedere vorm van literaire kritiek die van een westerse commentator komt. Ook van die kant moet de lezer de nodige armslag verleend worden in zijn confrontatie met het werk.

Op deze facetten van het leesprobleem willen we hier ingaan vooraleer we enkele lezersreacties onderzoeken ten aanzien van een roman van Emmanuel Dongala, met name "Un fusil dans la main, un poème dans la poche".

Deze facetten zijn : de rol van de lezer zoals die uitgewerkt wordt in de theorie van de literaire receptie en het probleem van de westerse kritiek ten opzichte van de Afrikaanse literatuur.

1. Onder de titel "Literatuurgeschiedenis als een provocatie voor de literatuurwetenschap" bracht Hans Robert Jauss in 1967 een aantal stellingen naar voor waarin hij de rol van de

lezer sterk ging accentueren. Uit deze inaugurele rede lichten we hier een aantal begrippen die een zekere karakterisering inhouden van de literaire receptietheorie. In een eerste stelling beklemtoont Jauss dat de literatuurgeschiedenis geen "post festum geconstrueerde samenhang tussen 'literaire feiten'" is, maar wel teruggaat op de voorafgaande ervaring der lezers. De relatie tussen het literaire werk en de lezer noemt hij bovendien "dialogisch" en zelfs het primaire gegeven voor de literatuurgeschiedenis (1). In deze optiek introduceert hij het begrip "verwachtingshorizon" waarmee bedoeld wordt dat de lezer een boek benadert vanuit zijn eigen referentiekader en dus met zijn eigen verwachtingen en wensen. Wie literatuur-historisch werk verricht, kan dit doen vanuit een eigentijdse waardenschaal maar hij kan dat ook doen rekening houdend met de verwachtingshorizon van de vroegere lezer. Deze verwachtingen proberen te achterhalen is de problematiek van de "objectiverbaarheid van de verwachtingshorizon" (2). Jauss pleit duidelijk voor deze laatste benaderingswijze waar hij stelt dat de literatuurgeschiedenis de beschrijving moet geven van de werking van een boek op het ogenblik van verschijnen. Hier gaat hij nog verder door te beweren dat de "wijze, waarop een literair werk op het historisch moment van verschijnen aan de verwachtingen van het eerste publiek voldoet, ze te boven gaat, teleurstelt of weerlegt" een criterium vormt voor het bepalen van de esthetische waarde. Dit spectrum van reacties vat hij samen onder de term "esthetische distantie" (3). In een laatste stelling legt hij een band met de marxistische weerspiegelingstheorie door de maatschappelijke functie van de literatuur te definiëren in termen van de terugwerking van de literaire ervaring op het maatschappelijk handelen van de lezer.

Twee jaar later, in 1969, behandelde de anglist Wolfgang Iser aan dezelfde universiteit, namelijk Konstanz, een gelijkaardige literatuurbenadering in zijn inaugurele rede. Hierin sprak hij van de appèlstructuur van een literaire tekst (4). De relatie van de lezer tot het boek noemt hij een "interactie" waarbij diverse betekenissen "gegenereerd" worden. Zowel op het vlak van de inhoud als op dat van de vorm ontdekt hij de functie van de "onbepaaldheid" van een

literair product. In die zin is een eenduidige interpretatie van literatuur een verarming ervan want iedere waardevolle tekst laat de openheid tot verschillende "actualiseringsmogelijkheden" (5).

Over deze polyfunctionaliteit en meerduidigheid die afhankelijk zijn van tekstexterne situaties publiceerde ook Hannelore Link die terecht wijst op de vaagheid van Iser's onbepaaldheidsquotum en zelf de leeservaring van enkele lezers met elkaar confronteert (6).

Ook waarschuwt Wolfgang Iser er elders voor dat een literaire tekst niet mag "ten prooi vallen aan de projectiewillekeur van de lezers" (7).

Zowel in de Bondsrepubliek als in de D.D.R. is deze receptie-esthetica verder ontwikkeld en door sommigen gezien als een contactpunt tussen wat de burgerlijke en de materialistische literatuurbenadering genoemd wordt.

In weerwil van de sterke accentuering van de "praxis" in deze disciplines, blijven de theoretische studies - meestal gesteld in een abstract en hermetisch taalgebruik - nog steeds de overhand hebben.

Hoe theoretisch deze enkele gegevens die we hier samenbrachten ook mogen zijn, toch laten ze ons toe om onze verhouding tot de Afrikaanse roman op een dubbele - en contrasterende - wijze te formuleren.

i)

Als de interactie lezer-werk die in het leesproces ontstaat en die tot verschillende actualisering leidt essentieel is in het literair gebeuren dan heeft de westerse lezer een vrij brede interpretatiemarge ten opzichte van de Afrikaanse roman.

ii)

Maar als we met Jauss het esthetisch karakter van een werk willen bepalen in het licht van de reacties van het "eerste publiek" dan zien we ons aangewezen op de reacties van de Afrikaanse lezer waarbij we moeten nagaan in hoeverre de roman door deze lezers als "normgevend", "normconstituerend" of "normdoorbrekend" (8) ervaren wordt.

Zo blijkt dat we het probleem van de verhouding Afrikaanse roman - westerse lezer in het kader van de theoretische werkingsesthetica enkel scherper kunnen stellen, maar

geenszins kunnen oplossen.

Moge een overzicht van enkele aspecten van de literatuurkritiek toegepast op de Afrikaanse literatuur een verdere nuancering brengen.

2. In haar recente publikatie Afrikaanse letterkunde (1983) wijdt Mineke Schipper slechts een vijftal bladzijden aan de problematiek van de literaire kritiek. Een erg klein hoofdstukje dat als een soort annex enkele ideeën samenbrengt die door Afrikaanse critici geformuleerd werden. Gedeeltelijk dan nog zonder verwijzing naar de betrokken critici.

Zoals uit het bovenstaande punt mag blijken, verdient deze problematiek meer dan dat.

In de relatie westerse lezer - Afrikaanse roman kunnen we diverse aspecten onderscheiden.

De lezer (of de criticus) kan de Afrikaanse literatuur compleet negeren; zoals Schipper ook aanstipt.

We kunnen aannemen dat deze houding samenhangt met een gebrek aan informatie, aan publikaties, aan vertalingen, aan distributiekkanalen om deze Afrikaanse literatuur tot ons te brengen. In hoeverre de Afrikaanse literatuur systematisch en opzettelijk geignoreerd wordt is moeilijk na te trekken.

Het feit dat westerse lezers zich zouden onthouden van commentaar wordt zelfs door bepaalde Afrikaanse auteurs toegejuicht. Op een bitsige wijze schrijft de bekende Nigeriaanse romancier Chinua Achebe dat de westerse commentatoren er beter aan zouden doen "to shut their traps" (10).

Een visie die ook door Joseph Okpaku gedeeld wordt :

"The present practice of judging African literature by Western standards is not only invalid, it is also potentially dangerous to a development of African arts." (11).

Maar elders geeft Achebe toe dat men niet én de geit én de kool kan sparen. Schrijven in een Europese taal (en uitgeven bij Europese uitgevers) impliceert dat de auteur zich in het vizier van de Europese kritiek begeeft (12).

De westerse lezer kan de Afrikaanse literatuur benaderen

met de "What-do-they-think-they-are"-filosofie (13). Dit gebeurt vooral wanneer de romancier zich distantieert van bepaalde waarden of cultuuropvattingen die we hier generaliserend als "westers" benoemen. Deze romanciers worden wel eens om hun zgn. ondankbaarheid tegenover bepaalde metropoollanden veroordeeld. Dat dit standpunt teruggaat op een uitgesproken vooringenomenheid van de criticus is zonder meer duidelijk en dat dergelijke evaluatie geenszins ernstig genomen kan worden is evident.

De lezer kan de Afrikaanse literatuur ook zien met een soort "big-brother"- filosofie (14) : "there are others who are amazed that we should be able to write at all, and in their language too !" (15) schrijft Achebe.

Een houding die een soort welwillendheid laat vermoeden waarbij de criticus bereid is alles goed te vinden al was het maar om de zwarte schrijver een bemoedigend schouderklopje te geven.

Toen in 1952 Amos Tutuola "The Palm-wine Drinkard" publiceerde waren veel Engelse critici enthousiast over dit "typisch" Afrikaans werk. Men loofde de "typisch" Afrikaanse achtergronden, het "typisch" Afrikaans taalgebruik e.d. De Nigeriaanse critici echter herkenden in deze lof "patronizing overtones" (16) en meenden terecht dat veel van wat in dit werk voorkomt wel "typisch" Tutuola is, maar niet noodzakelijk teruggaat op een doorsnee Afrikaanse context. Eenzelfde houding kan soms ook teruggevonden worden ten opzichte van de Négritude-poëzie die voor veel westerse lezers nog de karakteristieke Afrikaanse waarden zou bevatten, terwijl veel Afrikaanse dichters zich reeds scherp van de Négritude-mythe gedistantieerd hebben.

Interessanter is het vierde reactie-type. De Europese criticus gaat uit van het principe : "We must apply to these African writers the same stringent standards of literary criticism with which we judge our writers" (17).

Hierin ligt duidelijk een positieve bedoeling besloten, namelijk om westerse en Afrikaanse romans te wegen met één maat en één gewicht. Maar in deze leeshouding liggen heel wat moeilijkheden en gevaren. Ze gaat namelijk voorbij aan het feit dat beide types romans hoe dan ook vanuit verschillende

culturen opereren en ze impliceert dat er zo iets bestaat als universele criteria.

Over dit laatste nu is er al heel wat te doen geweest.

Ook reeds in de korte geschiedenis van de Afrikaanse literaire kritiek. Zo vermeldt Chinua Achebe dat een buitenlandse lezeres hem vroeg wanneer hij eindelijk eens over "mensen" zou gaan schrijven in plaats van over "Afrikaanse mensen" (18). Na enkele kritische bedenkingen aan het adres van een literatuurhistoricus als Charles Larson bij wie hij eenzelfde houding terugvindt, komt Achebe tot de conclusie: "I should like to see the word 'universal' banned altogether from discussions of African literature until such a time as people cease to use it as a synonym for the narrow, self-serving parochialism of Europe, until their horizon extends to unclude all the world." (19).

Stricte normen gekoppeld aan universele criteria zijn in de ogen van een schrijver als Achebe dus niet haalbaar. Te meer daar hij de houding van dergelijke critici vaak vervelend vindt omwille van hun groeiend dogmatisme in deze zaak.

Maar hoe zit het dan met de kunstkritiek die gelooft in een formeel-esthetische benadering van de kunst-omwille-van-de-kunst? Hoe reageert men dan op een veelgehoorde uitspraak als: "Wij menen dat men slechts over kunst kan oordelen als men haar van haar autonome status overtuigd is en als men haar kan losmaken uit de categorieën van het niet-artistieke strevingsleven." (20).

Ook in dit verband zit Chinua Achebe niet om een antwoord verlegen. In een toespraak gehouden in het prestigieuze Eliot House van de Harvard University confronteerde hij zijn publiek met de lapidaire uitspraak: "Art fort art's sake is just another piece of deodorised dog-shit" (21).

Gekoppeld aan zijn visie op de romancier-als-leraar die zijn publiek dient op te voeden is het duidelijk dat bepaalde westerse leesnormen heel ver af staan van de visie van Achebe; een visie die heel wat Afrikaanse romanciers met hem delen (22).

Strict wetenschappelijk kunnen we ons met Edgar Wright inderdaad afvragen of een westerse literatuurkritiek die gegroeid is op Aristotelische, Freudiaanse, structuralistische en fenomenologische bodem zomaar op een totaal andere cultuur geënt kan worden (23). De culturele antropologie

biedt ons alvast een negatief antwoord hierop.

Tot zover stelden we vast dat vier lezershoudingen als onvruchtbaar bestempeld (kunnen) worden : de negerende, de afbrekende, de naïef-lovende en de universeel-esthetische.

Een laatste weg ligt nog open.

De westerse lezer kan tenslotte een inspanning doen om de vreemde literatuur zo veel mogelijk vanuit het vreemde cultuurpatroon binnen te dringen, waarbij hij zijn kennis van de Afrikaanse mens en maatschappij hem van nut kunnen zijn. Evenwel liggen ook in deze benadering verscheidene booby-traps verscholen.

Als een Engels criticus de personages van Cyprien Ekwensi's "Burning Grass" als realistische Nigerianen gaat zien dan de personages uit diens stadsroman "Jagua Nana" waarin een prostituee de hoofdrol speelt, dan ligt daar inderdaad een zekere arrogantie in die moeilijk door bepaalde Nigerianen genomen kan worden (24). Achebe herleidt een en ander tot het etiket "colonialist criticism".

Ook Ngugi Wa Thiong'o waarschuwt voor de kritiek van de zogenaamde "African expert" die zich gemakkelijk door een sterke generalisering laat leiden : "It is such people who acquire a most proprietorial air when talking of the part of Africa they have happened to visit." (25).

Dat de Afrikaanse auteurs hun twijfels hebben over de pogingen van de niet-Afrikaanse lezer om hun werk te begrijpen, te duiden en te evalueren is aannemelijk. Te meer dat ook een Yoruba-lezer bijvoorbeeld met veel omzichtigheid kennis neemt van de Ibo-woordenkunst. Te meer dat ook tussen de literaire wereld van Camara Laye bijvoorbeeld en die van een Swahili utenzi als Al Inkishafi ook veel duizenden kilometer en vele jaren afstand liggen (26).

Samenvattend kunnen we stellen :

1. Tegen de achtergrond van de werkingsesthetica kan de westerse lezer vanuit twee extreme leesmodellen opereren. Ofwel poogt hij zijn appreciatie uit te bouwen binnen zijn eigen literair waardenstelsel. Ofwel poogt hij de verwachtingshorizon en waardering van de Afrikaanse lezers

te benaderen en evalueert hij vanuit de reacties van het "eerste" publiek.

2. De houding van de westerse criticus ten opzichte van de Afrikaanse roman is vaak eurocentrisch waarbij ignoreren, afbreken of naïef-loven mogelijke varianten zijn. Ze kan ook inspelen op het universeel-esthetische of een poging doen tot een cultuur-indringende lezing.

3. Welke houding de westerse lezer ook inneemt toch blijken veel Afrikaanse romanciers en critici deze commentaren heel scherp te veroordelen.

4. De meest aangewezen leesmethode is de cultuur-indringende, maar de moeilijkheden om daar volledig toe te komen zijn legio. Want met de antropoloog P.J.A. Theuws kunnen we ons de vraag stellen : "Als de antropoloog zijn eigen cultuur niet kan afleggen, hoe kan hij dan de cultuur van de z.g. primitieve mensen begrijpen. Blijft hij niet noodzakelijk de vreemde, de buitenstaander ? Zich identificeren met de ander is niet alleen uitgesloten maar is ook niet wenselijk. Het zou het antropologisch probleem oplossen door het te vernietigen. Een begrijpend ontmoeten onderstelt een zekere afstand." (27)

In deze laatste zin ligt een enorme opgave en tevens een enorme beperking.

Gevalstudie : twintig lezers over Dongala

Het tweede luik van deze bijdrage behandelt de reacties van een twintigtal volwassen lezers op de roman "Un fusil dans la main, un poëme dans la poche" van Emmanuel Dongala (28). De reacties van twintig mensen zijn uiteraard slechts in beperkte mate representatief voor wat we de "doorsnee" lezer zouden kunnen noemen. Hoe divers en pluralistisch de samenstelling van deze groep lezers ook is. En een roman als uitgangspunt nemen impliceert uiteraard ook een zeer grote beperking. We zijn ons bewust van de limieten van de hiervolgende confrontatie. Het is en blijft een gevalstudie. Maar eerst iets meer over de roman.

1. "Un fusil dans la main, un poème dans la poche" is, roman-technisch gezien, een lange flash-back van een ex-president die in zijn cel zijn veroordeling afwacht nadat hij door een staatsgreep aan de dijk gezet werd. De flash-back wordt vier maal onderbroken door een verwijzing naar deze celscène die telkens met eenzelfde beeld aanvangt. Dit beeld resumeert op een ideologisch plan reeds in een notedop de roman : "De zon komt tot explosie in al haar gulheid ! Schitter maar zon, kom maar tot explosie ! En wij, sterk door de waarheid die we door onze open ogen tot ons hebben laten doordringen, verblind, lopen over de aardgraauwe ruggen van hen die niet ingewijd zijn en zullen dat opnieuw doen..." (pp. 9-11, herhaald op pp. 73-75, op pp. 146-148 en op p. 181).

Deze regels spelen in op het thema van het inzicht in een sociale waarheid en terzelfdertijd op het thema van de sociale onderdrukking. Dit dubbele perspectief komt ook tot uiting in de romanintrige waarin de auteur het hoofdpersonage Mayela dia Mayéla laat evolueren van guerilla-activiteiten tegen iedere vorm van onderdrukking tot een dictatoriaal presidentschap over zijn eigen land.

De referenties naar deze celscène laten ook toe de roman inhoudelijk op te splitsen in vier delen : de guerillastrijd in Zimbabwe (pp. 9-72), de zwerftocht van Mayéla doorheen Afrika naar zijn (fictief) thuisland Anzika (pp. 76-145), Mayéla's politiek engagement in eigen land wat leidt tot zijn presidentschap (pp. 149-180) en tenslotte het verval van zijn regime dat uitmondt in zijn executie (pp. 182-212).

De hoofdtrend in deze intrige wordt verder nog in reliëf geplaatst door de introductie van diverse nevenpersonages die allen in mindere of meerdere mate een maatschappelijke groep lijken te vertegenwoordigen.

Het eerste deel wordt gezien door de ogen van een zwarte Amerikaan die zich in Afrika solidariseert met zijn onderdrukte rasgenoten.

Als tegenhanger van deze intellectualistische stellingname is daar ook een oude Zuidafrikaan die door persoonlijke confrontatie met vernedering, onderdrukking en moord zich in de rangen van de verzetsstrijders voegt.

Verder in de roman komt een dokter aan het woord die schuldgevoeldens heeft omdat hij een pion is in het raderwerk van een dictatuur : hij helpt Mayéla uit waardering

voor diens sociale inzet.

Andere personages zijn bijvoorbeeld : de Franse ontwikkelingssamenwerker, een Kimbangist, de verburgerlijkte politicus en de westerse journalist.

Tenslotte wordt dit fictieve patroon opgehangen aan een web van geografische of historische namen die een authenticiteitsindruk kunnen oproepen. Zo is er sprake van een reis door Malawi, Tanzania, Boeroendi, Zaire, Centraal-Afrikaanse Republiek en Kongo-Brazzaville. Verder vallen de namen van Loemoemba, Malcolm X, Martin Luther King, Kenyatta, de Mau-Mau beweging, Lenin e.a.

Dit werk is Emmanuel Dongala's eerste roman. De auteur werd geboren in 1941, studeerde wetenschappen in de V.S. en woont in Kongo-Brazzaville. Hij publiceerde enkele gedichten o.a. in *Présence Africaine*. Een korte samenvattende bespreking van deze roman verscheen in Wauthier's *L'Afrique des Africains* (29) en Dathorne rekent de auteur tot de "minor Négritude poets" (30).

In enkele Nedelandstalige kranten verschenen kritieken n.a.v. Nederlandse vertaling van deze roman (31).

2. Van de twintig lezers die Dongala gelezen hebben, waren er zeventien voor wie dat de eerste contactname was met een Afrikaans werk. Twee mensen hebben de lectuur niet beëindigd om tekstexterne redenen. Hierbij geven we een overzicht van de respectieve leeservaringen gegroepeerd rond een vijftal items.

Veel lezers waren van mening dat de roman vlot las, maar toch geen literaire hoogvlieger was. We citeren hier tien varianten op deze vrij positieve algemene evaluatie.

- Ik heb het graag gelezen.
- Zeer vlot, ik heb het in twee avonden uitgelezen.
- Een verrijkende lectuur.
- Vrij goed.
- Ik heb het graag gelezen, ik vond het een vlot boek.
- Iedere lezer vindt zijn gading in dat boek omdat er zowel

aardrijkskundige, historische als politieke problemen behandeld worden.

- Ik vind het boek lezenswaard, maar het geheel is niet zo boeiend : het verhaal is te vlak.
- Ik ben blij het gelezen te hebben, maar het is geen hoge literatuur.
- Ik heb het graag gelezen, maar vond het niet zo speciaal.
- Ik heb het met gemengde gevoelens gelezen : het eerste deel is vrij zwak maar het tweede deel komt sterk op dreef.

Zes lezers evalueerden duidelijk in negatieve zin en gaven expliciet een zekere ontgoocheling te kennen :

- Ik kan me weinig inbeelden van wat er in dat boek gebeurt.
- Ik ben er met goede moed aan begonnen, maar het was enigszins ontgoochelend.
- Flauw geschreven.
- Niet graag gelezen.
- Als roman niet zo geslaagd.
- Het boek heeft me niet bevredigd.

De motivering van deze positieve of negatieve leesbalans werd verder uitgewerkt. De inhoud van de roman werd vaak als de sterkste kant van het werk beschouwd. Elf lezers verwoordden hun appreciatie voor de thematiek als volgt :

- De weergave van de onmacht van de verdrukten en van het proces van het zich vrijvechten was zeer sfeervol, zelfs weergaloos.
- Het geloof in de revolutie heeft me bijzonder getroffen : dit thema is de sterkste van het boek.
- Het literaire aspect van de roman interesseert me niet, vooral het revolutionaire vond ik interessant. Het uitzichtloze proces van revolutie en contra-revolutie heeft me aangesproken.
- De cynische benadering van de uitzichtloosheid heeft me getroffen.
- De vorm komt bij mij op de tweede plaats, het thema is essentieel, en dit thema werd niet pamflettair behandeld : hier zijn geen helden aan het woord wel mensen met idealen en zwakheden.

- Inhoudelijk viel me op : de liefde voor Afrika, de wil tot ontvoogding, de haat t.o.v. de blanken.
 - In het boek herken ik de hopeloze liefde die de auteur voor zijn Afrikaans volk voelt. De roman eindigt als een kreet van wanhoop.
 - De auteur doet niet aan navelkijkerij, hij heeft aandacht voor heel zijn volk. Hij durft ook kritiek leveren op zijn eigen volk.
 - De bezieling van het idealisme apprecieerde ik.
 - Ik vond het een eerlijk boek dat ook kritiek durft geven op de Afrikaanse toestanden.
 - De hopeloosheid die uit het boek spreekt, heb ik zelf dikwijls ervaren bij verwesterde Afrikaanse intelligentsia.
- Nagenoeg iedere lezer schoof ook een element naar voor dat hij als onaangenaam ervaren had. De punten van kritiek hebben betrekking op inhoud, compositie en stijl van het boek.

Zuiver inhoudelijk werd opgemerkt :

- De auteur heeft te weinig uit het thema gehaald.
- Het eerste deel was te veel "geweer in de hand", mijn voorkeur gaat uit naar het tweede deel waar de liefde voor het land (het "gedicht") meer aan bod kwam.
- Een doorsnee-historische roman.
- Het gewelddadige komt te sterk op de voorgrond.
- De motivering van de vrijheidsstrijd is te zwak uitgewerkt.
- Het reisfragment is zeer oppervlakkig.
- De titel is misleidend : er is teveel "geweer" en te weinig "gedicht".
- Er is te weinig diepte in het verhaal.

Naar compositie en romantiek noteerden we volgende ideeën :

- Het eerste deel is niet al te vlot, de Mayéla-intrige is beter.
- Er is weinig spanning.
- De auteur haalt teveel thema's aan die niet nader uitgewerkt worden (de Amerikaanse neger, de man-vrouw verhouding, religie, ontwikkelingsproblematiek e.d.).
- Er zit teveel in dat boek.
- De compositie is vrij hybridisch.

- Er zijn teveel thema's in het werk, wat de fout is van veel debutanten.

Tot slot werd ook de stijl enkele keren als negatief aspect ervaren :

- Te rationeel geschreven ; ik kan er me niet in inleven, ik mis de gevoelsmatige sfeer.
- De stijl heeft me niet aangesproken.
- De dialoog tussen Mayéla en de dokter is een stroef en verwarrend stuk.

Bepaalde details, passages of facetten frappeerden sommige lezers in gunstige zin. Zie hier een kleine opsomming van enkele gewaardeerde elementen :

- Rake pittoreske beschrijving met af en toe een lyrisch beeld.
- Een prachtige laatste bladzijde.
- Het contrast tussen het mooie weer en de mooie natuur enerzijds en de noodlottige situatie van dood en terechtstelling anderzijds.
- Enkele beelden, enkele vluchtige flitsen zullen me bijblijven.
- Het slot vond ik heel goed : zeer, zeer goed.
- Zeer goede passages zijn als het ik telkens op zichzelf terugvalt.
- De beschrijving van de natuur, van het rode opwaaiende stof, van het vervoer onder een blakende zon vond ik erg plastisch.
- De reisbeschrijving is prachtig.
- Af en toe een boeiende zin.
- De dialoog tussen Mayéla en de ontwikkelingssamenwerker is me bijgebleven.

Een opvallend aspect van de leeservaring was de vraag naar de intensiteit van het Afrikaans karakter van deze roman.

Vijf lezers waren in zekere zin in hun verwachtingen teleurgesteld en hadden van dit boek een typischer

Afrikaans werk verwacht.

- Het is veel te westers : het lijkt me allemaal te duidelijk, het had zich kunnen afspelen bij ons.
- Het is te Europees, het handelt te weinig over het neger-zijn.
- De auteur geeft emoties weer van een groep Afrikaanse intelligentsia. Hij is zich hierbij bewust van zijn eigen verwestersing. Hij drukt zich uit in een westerse stijl wat met zich meebrengt dat de roman leesbaarder wordt.
- De schrijver handelt niet over de Afrikaanse ziel.
- De binding met familie- en clantradities ontbreekt m.i. in dat boek.

Als Afrikaanse elementen meenden sommige lezers te mogen herkennen :

- De cynische benadering van moeilijkheden en tegenslagen.
- Een andere benadering van wat we in veel koloniale literatuur aantreffen.
- De wirwar van ideeën en ophoping van thema's verraadt de palaberstijl van de Afrikaan.
- De aandacht voor het concrete en de afwezigheid van elke vorm van denksysteem of ideologie.

Besluit

In het perspectief van onze probleemschets en na toetsing hiervan aan de eenmalige leeservaring van twintig lezers, kunnen we als besluit formuleren :

1. Iedere lezer leest en duidt de roman in zijn eigen literair en maatschappelijk referentiestelsel, dat bij het grootste deel van de behandelde lezers (85 %) los staat van welke Afrikaanse achtergrond dan ook.

De universeel-esthetische leeshouding is hierbij dominerend.

2. Pogingen tot cultuur-indringende lezing roepen continu

vragen op zoals : is onze leesindruk wel juist ? Zijn die elementen die wij Afrikaans noemen wel typisch Afrikaans ? Voor wie schrijft de auteur zijn boek ? e.d.

Slechts een kleine minderheid (15 %) interpreteren het boek vanuit een zekere Afrika-kennis verworven door lectuur, reis of vormingswerk. En ook hier blijven westerse appreciatienormen uiteindelijk doorwegen.

3. Expliciet ignoreren, expliciet afbreken of expliciet naïef-
loven van de roman komen als dusdanig niet voor.

4. De confrontatie met een literair werk in ruimte of tijd van ons verwijderd is fundamenteel een vorm van creatief verraad (Escarpit) waarbij de onbepaaldheidsgraad (Iser) van een literair werk de nodige leesvrijheid laat (32).

Zo blijkt althans uit het spontaan leesgedrag van een twintigtal mensen.

5. De leeservaring van Dongala's "Un fusil dans la main, un poème dans la poche" kunnen we als volgt resumeren : de lectuur verliep heel soepel waarbij de waardering voor de behandelde thema's zoals onderdrukking, ontvoogding en dictatuur sterk uitgesproken was. Als negatief werden ervaren : de veelheid van thema's waarvan een zekere oppervlakkigheid het gevolg was en de vraag naar het authentieke Afrikaanse karakter van deze roman.

Bij dit besluit gaat onze dank uiteraard naar de twintig lezers inz. naar H.V. die reeds jaren met een geweer in de hand en een gedicht op zak aan literaire ontwikkelingsamenwerking doet.

NOTEN

(1) Hans Robert Jauss, Literatuurgeschiedenis als een provocatie voor de literatuurwetenschap, in : De wetenschap van het lezen. Tien jaar theorie der literaire

receptie. Teksten verzameld, vertaald en ingeleid door Marijke Buursink, Karel Hupperetz, Edmund Licher, Koos de Roo en Walter Schonau. Met een bibliografie. Voorwoord Dr. J.J.A. Mooij, Van Gorcum, Assen-Amsterdam, 1978, p. 1.

- (2) *ibid.* p. 2.
- (3) *ibid.* p. 5.
- (4) Wolfgang Iser, De appèlstructuur der teksten. Onbepaaldheid als een voorwaarde voor de werking van literair proza, in : De wetenschap van het lezen (ref. cfr. (1)), p. 29.
- (5) *ibid.* p. 32.
- (6) Hannelore Link, Rezeptionsforschung. Eine Einführung in Methoden und Probleme, Stuttgart, 1976. *Capita Selecta in De wetenschap van het lezen*, pp. 190-209.
- (7) Wolfgang Iser, In het licht van de kritiek, in De wetenschap van het lezen, p. 177.
- (8) Hans Robert Jauss, Het partiële karakter van de receptie-esthetische methode. Nawoord bij het artikel "Racine's en Goethe's Iphigenie", in : De wetenschap van het lezen, p. 75.
- (9) Mineke Schipper, Afrikaanse letterkunde, Het Spectrum, Utrecht-Antwerpen (Aula 696), pp. 295-299.
- (10) Chinua Achebe, Where Angels Fear to Tread, in Chinua Achebe, Morning Yet on Creation Day. Essays, London, Heinemann, 1975, p. 46. Het lijkt ons ironisch dat dit artikel, dat zo scherp de westerse kritiek veroordeelt, onder deze titel gepubliceerd werd. Where Angels Fear to Tread is immers een roman van de Britse E.M. Forster, honorary fellow van King's College, Cambridge.
- (11) Geciteerd door Edgar Wright, *Critical Procedures and*

the Evaluation of African Literature, in : Edgar Wright (ed.), The Critical Evaluation of African Literature, Heinemann, London-Ibadan-Nairobi, 1973, p. 4.

- (12) Chinua Achebe, o.c., p. 46
- (13) *ibid.*, p. 47.
- (14) Chinua Achebe, Colonialist Criticism, in : o.c., p. 3.
- (15) Chinua Achebe, Where Angels Fear to Tread, in : o.c., p. 47. Vgl. Wright, o.c., p. 5.
- (16) E. Wright, o.c., p. 14.
- (17) Chinua Achebe, o.c., p. 47.
- (18) Chinua Achebe, Colonialist Criticism, in : o.c., p. 8.
- (19) *ibid.*, p. 9.
- (20) Marcel Janssens, De Schaduwloper, Leuven, 1967, p. 79.
- (21) Chinua Achebe, Africa and her Writers, in : o.c., p. 19 .S1
- (22) Chinua Achebe, The Novelist as a Teacher, in : o.c., p. 42 e.v.
- (23) Edgar Wright, o.c., p. 8.
- (24) Chinua Achebe, Where Angels Fear to Tread, p. 47
- (25) Ngugi wa Thiong'o, Homecoming, Heinemann, London-Ibadan-Nairobi, 1972, p. 19.
- (26) Saiyid Abdallah, Utendi wa Inkishafi, in : L. Harries, Swahili Poetry, Oxford, 1962, p. 92 e.v.
- (27) Prof. Dr. P.J.A. Theuws, De primitieve mens en zijn antropoloog. In : E. De Jonghe, J.A. Theuws, E.J.M. Van Zwet-Dewilde, De mens in de internationale samenleving, Leuven, Acco, 1984.

- (28) We gebruiken de Nederlandse vertaling van Sonja Brouwer : Emmanuel Dongala, Een geweer in de hand, een gedicht op zak, Het Wereldvenster Bussum - Novib Den Haag - NCOS Brussel, 1973 (Nederl. Vertaling : 1981), 212 pp.
- (29) Claude Wauthier, L'Afrique des Africains. Inventaire de la nègritude, Ed. du Seuil, Parijs, 1977, p. 290.
- (30) Dathorne, The Black Mind. A history of African Literature. Minneapolis, 1974, p. 333.
- (31) Peter Geschiere, Afrikaanse literatuur in Vertaling. Hoeveel slimmer is de buffel dan de leeuw in N.R.C. Handelsblad, 13-8-1982, wijst erop dat de opname van Dongala's roman in de reeks De Derde Spreker "een minder gelukkige keuze" is. Onder andere omdat "de manier waarop hij de gebeurtenissen verslaat die Mayéla meemaakt, doet () denken aan een journalistieke documentaire." Verder stipt de recensent aan : "De roman wordt zo een wirwar van stijlen, ideeën en gebeurtenissen die door gebrek aan compositie nauwelijks een eenheid vormen . In zo'n politiek geladen roman wreekt zich bovendien dat de schrijver niet tot een werkelijke analyse komt en voortdurend van het ene standpunt naar het andere schippert".
- Willem Bruring (Haagse Courant, 15-5-1982) oordeelt positiever : "In zijn roman () snijdt deze voormalige Kongolees een indrukwekkende serie problemen aan : het wisselende succes van de vrijheidsbewegingen, de Zuid-Afrikaanse politiek, de corruptie van de regeerders en de zinloze moordpartijen. (...) Dongala geeft met de nauwkeurigheid van een scheermes, precies aan wat Afrika's grootste knelpunten zijn : de chaos, de opeenvolgende revoluties en het hopeloos zoeken naar identiteit."
- (32) Robert Escarpit, Sociologie de la Littérature, Parijs, P.U.F., 1968.